

Prof. dr hab. Romuald Jończy
Katedra Ekonomii i Badań nad Rozwojem
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Recenzja

rozprawy doktorskiej Leszka Kolanowskiego

pt. *Przyczyny i skutki zróżnicowania charakteru rozwoju przestrzennego małych miast.*

Studium przypadku – Bychawa i Łęczna

Promotor: dr hab. Waldemar A. Gorzym - Wilkowski prof. UMCS

przygotowanej na Wydziale Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

1. Ocena wyboru tematu, sformułowania celu i hipotez badawczych

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Leszka Kolanowskiego nosi tytuł *Przyczyny i skutki zróżnicowania charakteru rozwoju przestrzennego małych miast. Studium przypadku – Bychawa i Łęczna*. Treść rozprawy jest osadzona w dyscyplinie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej.

Punktem wyjścia zainteresowań badawczych Autora i podjętych w ramach dysertacji analiz było znaczne zróżnicowanie charakteru rozwoju przestrzennego Bychawy i Łęcznej mające miejsce w ostatnim sześćdziesięcioleciu. Zróżnicowanie to wynikało głównie z zewnętrznego impulsu rozwojowego jakiemu poddane zostało miasto Łęczna w związku z podjęciem w jego pobliżu eksploatacji złóż węgla kamiennego. Czynnikiem ten spowodował, że proces rozwoju obu miast (podobnych typologicznie przed 1960 rokiem) był zróżnicowany w wielu wymiarach m.in. przestrzennym, mieszkaniowym, infrastrukturalnym, ekonomicznym i ludnościowym. Wybór tematu dysertacji uważam za dopuszczalny wobec trwającej wielodyscyplinarnej dyskusji na temat problematyki rozwoju miast małych i średnich, pełniących funkcje ośrodków lokalnych i

subregionalnych oraz wobec współczesnych problemów ich depopulacji i gospodarczo-społecznego kurczenia się (nie tylko w warunkach polskich). Istotnym problemem badawczym i praktycznym są również zjawiska rozwoju i – późniejszego - gospodarczo- społecznego kurczenia się obszarów eksploatacji węgla kamiennego i innych nieodnawialnych zasobów naturalnych.

Sam tytuł pracy nie wydaje się optymalny – w pracy stosunkowo mało uwagi poświęca się problematyce rozwoju miast małych zarówno w wymiarze ogólnym, jak i w warunkach polskich, nie ma też w pracy wyraźnego strukturalnego i metodycznego rozgraniczenia pomiędzy współzależnymi przyczynami i skutkami wyodrębnionymi w tytule.

Autor zamierzając posłużyć się w pracy wielopłaszczyznową analizą porównawczą, postawił trzy hipotezy badawcze:

- *rozwój miasta poddanego silnemu impulsowi ekonomicznemu wykazuje inne tempo i inną strukturę w stosunku do miasta niepoddanego takiemu impulsowi,*
- *miasto poddane silnej stymulacji ekonomicznej wykazuje wyższą intensywność i jakość zagospodarowania przestrzennego w stosunku do miasta niepoddanego takiej stymulacji,*
- *w mieście poddanemu silnemu bodźcowi ekonomicznemu wykształcają się odmienne struktury funkcjonalno-przestrzenne niż w mieście o mniejszym poziomie stymulacji ekonomicznej.*

W pracy określono cel główny i cele szczegółowe. Za cel główny uznano *porównanie charakteru, tempa i kierunków rozwoju przestrzennego Bychawy i Łęcznej wynikających z różnorodnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych na tle uwarunkowań naturalnych w latach 1960-2017.*

Wyznaczono również cele szczegółowe:

- *określenie poziomu trwałego zainwestowania oraz jego zmian w Bychawie i Łęcznej w latach 1960-2017,*
- *określenie głównych kierunków rozwoju przestrzennego Bychawy i Łęcznej w latach 1960-2017,*
- *ustalenie sekwencji tworzenia elementów trwałego zainwestowania na terenie Bychawy i Łęcznej w latach 1960-2017,*
- *określenie podstawowych cech tworzonego zagospodarowania przestrzennego w Bychawie i Łęcznej w latach 1960 – 2017,*
- *waloryzacja wartości wytworzonego zagospodarowania przestrzennego w Bychawie i Łęcznej w latach 1960-2017,*
- *wyodrębnienie kluczowych okresów rozwoju przestrzennego Bychawy i Łęcznej na podstawie analizy tempa i charakteru zmian przestrzennych w latach 1960-2017,*
- *rozpoznanie zmian struktur funkcjonalno-przestrzennych Bychawy i Łęcznej w latach 1960-2017,*

Spośród wymienionych celów i hipotez za najważniejsze uważam cele szczegółowe, wokół których skonstruowana jest część empiryczna pracy. Cel ogólny jest właściwie określeniem toku postępowania (drogą do celu) a nie rzeczywistym celem, którym było moim zdaniem **ustalenie zróżnicowań lub/i determinant zróżnicowań w procesie rozwoju dwóch wyjściowo**

podobnych miast (Bychawy i Łęcznej), związanych z wystąpieniem/niewystąpieniem zewnętrznego impulsu rozwojowego o charakterze zasobowo-ekonomicznym.

Hipotezy, zwłaszcza dwie pierwsze z nich, sformułowane zostały moim zdaniem zbyt ogólnie i powinny zawierać bardziej konkretne przypuszczenia, następnie poddane weryfikacji przez Autora. Biorąc pod uwagę zawartość pracy hipotezy powinny dotyczyć przypuszczalnego, wynikającego z dotychczas sformułowanych teorii i koncepcji (lub niekoniecznie powszechnie oczekiwanego) rodzaju zróżnicowania w tempie i strukturze rozwoju wynikłego z zadziałania przedmiotowego impulsu.

Z tego względu chciałbym, aby w trakcie prawdopodobnej obrony Autor wyjaśnił - dlaczego cel ogólny, ale i hipotezy pracy nie zostały inaczej sprecyzowane/bardziej doprecyzowane.

2. Ocena metodyki badań

Analizy autora przebiegały w dwóch etapach. Pierwszy z nich dotyczył analizy uwarunkowań naturalnych i antropogenicznych, które wpływały na tempo oraz charakter zmian przestrzennych. Drugi stanowi opis i próbę waloryzacji skutków rozwoju trwałego zainwestowania, które tworzone było w okresie 1960-2017. W dysertacji jak pisze Autor (s.7-21) zastosowano szereg metod badawczych m.in:

- wizję terenową,
- standaryzowane oraz nieplanowane wywiady eksperckie,
- metody kartograficzne,
- metodę retrogresji.

Wykorzystywano również materiały teledetekcyjne, plany zagospodarowania przestrzennego, rejestr gruntów i budynków, system GESUT, materiały historyczne, dane Urzędu Statystycznego, narzędzia GiS i in. Należy podkreślić, że Autor wykorzystał również własną metodę przybliżonej wyceny, której użycie, mimo jej niedoskonałości (sygnalizowanej również przez Autora), wydaje się upoważnione, gdyż dotyczyło jedynie analizy porównawczej.

Niemniej umiejscowienie i zawartość części metodycznej pracy trudno uznać za jej silny punkt. Zasadniczo część taka powinna stanowić przegląd metod dostępnych i stosowanych dotychczas w podobnych badaniach wraz z przewidywaną oceną ich przydatności, oraz uzasadnieniem i prezentacją metody i narzędzi wybranych/skonstruowanych do badania. Opis postępowania badawczego zaprezentowany na s. 7-21 uważam za dość nierówny. Wyrazem tego jest niekonsekwencja w zakresie miejsca, jakie poświęca się poszczególnym zagadnieniom. O ile np. autor dość dokładnie opisuje swoją autorską metodę przybliżonej wyceny, to pobieżnie traktuje inne metody i dane także ich walory oraz słabości. Pisze też m.in. że zastosowane zostały eksperckie

wywiady standaryzowane. W ich przypadku istotna jest wielkość i sposób doboru próby, konstrukcja narzędzia, cechy badanych, czas badania. Praca nie tylko tego nie zawiera ale nie doszukałem się prezentacji wyników sygnalizowanego (jako przeprowadzone) badania. Być może planowano je a potem poniechano. Prosiłbym tym samym Autora również o ustosunkowanie się tej uwagi.

W sumie odniosłem wrażenie, że postępowanie metodyczne polega mniej na przeglądzie, wyborze/stworzeniu metody badawczej typowym dla rozprawy doktorskiej ale w dużej mierze spojrzeniu praktyczno-eksperyckim polegającym na swobodnym korzystaniu w pracy ze znanych i stworzonych metod i danych.

Podjęcie to ma też pewne walory, którymi jest wielostronność analizy i wielość wykorzystanych danych i narzędzi. W rezultacie uzyskano wieloaspektowy obraz badanych zagadnień. Z wykorzystaniem bogatych danych i zastosowanych wielu narzędzi Autor pracy radzi sobie na ogół dobrze.

Uważam ponadto, że właściwie dobrano czasokres badań (1960-2017) zawierający okres przed wystąpieniem impulsu, silnego działania impulsu oraz słabnącego wpływu tego impulsu.

3. Ocena struktury pracy i zawartości poszczególnych rozdziałów

Praca jest obszerna, liczy z aneksem 365 stron i składa się z jedenastu rozdziałów. Pierwszy stanowi połączenie wprowadzenia i (częściowo już omówionego) prezentacji koncepcji i metodyki badań, ostatni ma charakter podsumowania i wniosków.

Pewne wątpliwości może (choć nie musi) budzić kolejność prezentowanych zagadnień. Być może właściwszym byłoby standardowe wprowadzenie i odrębna – obszerniejsza - część metodyczna zamieszczona po przeglądzie i analizie badań prowadzonych w zakresie podjętej tematyki. Prawdopodobnie korzystne byłoby również ograniczenie liczby rozdziałów i wyróżnienie jedynie (obok rozdziału metodycznego) rozdziału teoretycznego, opisowego charakteryzującego obszar badań oraz jednego lub dwóch rozdziałów empirycznych. Ciężaru rozdziału nie posiada przy tym zawartość rozdziału 7 o czym piszę dalej. W przypadku niektórych rozdziałów i podrozdziałów występują duże rozpiętości w zakresie objętości. I tak rozdział 7 liczy 4 strony a rozdział 9 – prawie 100, w tym podrozdział 9.4 aż 35 stron. Pewna luka jest również zauważalna między rozdziałami 4 (kończącym część teoretyczną) a 5 charakteryzującym obszar badań. Wydaje się, że dobrym jej wypełnieniem byłby rozdział/podrozdział zawierający przegląd polskich badań i dokonanych w nich ustaleń w zakresie przedmiotowej tematyki tzn. zróżnicowań w rozwoju miast i obszarów Polski i działających na to determinant. Szereg opracowań w tym zakresie

przygotowano m.in. w IGiPZ PAN (Śleszyński i in.). Nieco brakuje w pracy tego elementu; mógłby też posłużyć jako odniesienie w części empirycznej.

Pozytywnie oceniam natomiast zawartość poszczególnych rozdziałów (oprócz rozdziału pierwszego i siódmego).

Dotyczy to zwłaszcza rozdziałów drugiego, trzeciego i czwartego stanowiących teoretyczną część pracy. Głównie w tych rozdziałach Autor wykorzystuje zgromadzoną, bardzo bogatą literaturę przedmiotu liczącą (w sumie w całej pracy) ponad 420 pozycji, z których olbrzymią część stanowią trafnie wybrane źródła krajowe i zagraniczne a jedynie 10 - co rejestruję pozytywnie - ma charakter źródeł internetowych. Rozdziały teoretyczne i w dużej mierze pozostała część pracy, wyróżnia przemyślany i konsekwentny sposób wykorzystania zgromadzonych źródeł i danych, świadczący o tym, że Autor z przynajmniej istotną częścią powoływanych prac zapoznał się bliżej. Skutkiem tego część teoretyczna ma nie tylko przeglądowy ale syntetyczny charakter.

Dotyczy to wszystkich trzech rozdziałów. Rozdział drugi poświęcony został funkcjom miast oraz czynnikom rozwoju lokalnego. Zawarte tam treści i rozważania są kompleksowe, syntetyczne i uporządkowane.

Podobnie dobrze przygotowano rozdział 3. Zawarte tam rozważania na temat miasta, zagospodarowania przestrzennego, procesów urbanizacji i barier rozwojowych stanowią umiejętnie przygotowany przegląd właściwie dobranej literatury z syntetyzującym wkładem Autora.

Pozytywnie oceniam również kolejny – czwarty - rozdział poświęcony procesom, dokumentom i przepisom kształtowania przestrzeni. Również ten rozdział oparty został na bogatej literaturze przedmiotu, właściwie wykorzystanej i poddanej syntetycznej analizie.

Kolejny – piąty rozdział poświęcony jest charakterystyce rozwoju obu badanych miast do 1960 roku. Dotyczy: ich cech geograficzno-przyrodniczych, historii ich rozwoju, zmian ludnościowo-osadniczych, bazy ekonomicznej i procesów zagospodarowania przestrzennego przed 1960 rokiem. Rozdział ten zawiera potrzebne i ujednolicone (dla obu miast) dane i wielkości wraz z ich opisem i wystarczającą interpretacją.

Kolejne trzy rozdziały prezentują zmiany w zakresie kluczowych dla celów pracy wymiarów w zakrojonym w pracy okresie 1960 – 2017. Rozdział szósty stanowi prezentację i analizę procesów planowania przestrzennego w obu badanych miastach w wymiarze lokalnym i ponadlokalnym. Zawartość tego rozdziału oceniam pozytywnie.

Rozdział siódmy (pt. Bodziec ekonomiczny jako inicjator rozwoju) prezentuje procesy inwestycyjne do których doszło w obu badanych miastach. Treści tego rozdziału liczącego ledwie cztery strony tekstu są zdecydowanie zbyt ubogie. Właściwsze byłoby uzupełnienie tego rozdziału o pełniejszą charakterystykę ekonomiczną badanych miast dotyczącą przynajmniej tak istotnych

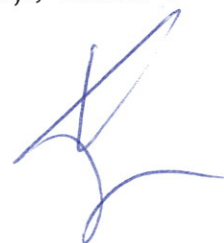

kwestii jak środki budżetowe miasta (w tym wpływy z podatków PiT i CiT i środki unijne), rozwój sektora MSP, sytuację na rynku pracy, wskaźniki ekonomiczne/rozwoju (dochodów/jakości życia) na tle innych miast. Każda z tych zmiennych wiąże się istotnie lub/i bezpośrednio z procesami rozwojowymi, których dotyczy praca. Niezależnie od (nie)dostępności niektórych danych z początku badanego okresu, elementy te miały ogromne znaczenie dla procesów ludnościowych, rozwojowych i osadniczych przynajmniej w ostatnich dwudziestu – trzydziestu latach okresu poddanemu badaniom.

Rozdział ósmy prezentuje procesy zmian demograficznych w obu badanych miastach. Zestawiono w nim dane dotyczące m.in. liczebności roczników i przy pomocy piramid wieku oraz wykresów zilustrowano zmiany. Pewną słabością tego rozdziału jest to, że Autor, częściowo dlatego, że posługuje się jedynie standardowymi danymi statystyki publicznej, nie interpretuje prawidłowo zachodzących zmian. Píše m.in. o „powolnej depopulacji” oraz „przewadze kobiet w strukturze ludności”. Przedstawione dane wskazują na szybki spadek liczby ludności (ok 1% rocznie w ostatniej dekadzie) silną redukcję urodzeń, zaawansowane i dynamiczne procesy starzenia populacji oraz prawdopodobnie dużą skalę odpływu młodzieży i feminizację tej migracji (na co wskazują luki w zakresie liczebności młodszych roczników kobiet). Poza tym - jak dowodzą powszechnie znane prace m.in. Przemysława Śleszyńskiego, rzeczywista skala wyludnienia jest prawdopodobnie realnie istotnie większa niż ewidencjonują to meldunkowe dane pochodzące ze statystyki publicznej. Konieczna byłaby przynajmniej wzmianka na ten temat.

W najobszerniejszym rozdziale dziewiątym przedstawiono rozwój infrastruktury technicznej, sieci drogowej i zabudowy w badanych miastach. Zawarte tam prezentacje i analizy są wielowymiarowe i dają dobry obraz dokonanych procesów rozwojowych. Autor w umiętny i uporządkowany sposób wykorzystuje w tym zakresie szereg sygnalizowanych lub opisanych w pierwszym rozdziale metod, narzędzi, danych i sposobów prezentacji. Wartością dodaną - metodyczną i praktyczną - tego rozdziału są również zastosowane przez Autora metody waloryzacji, które, mimo iż niedoskonałe, mogą niewątpliwie stanowić punkt wyjścia do dalszego doskonalenia metodyki badawczej w tym zakresie. Lektura tego rozdziału dostarcza bardzo szerokiej wiedzy na temat tempa, kierunków i struktury procesów rozwoju obu miast, w zakresie zabudowy, dróg i infrastruktury technicznej.

Kolejny rozdział – dziesiąty – stanowi syntezę rozwoju przestrzennego obu badanych miast w analizowanym okresie. Autor prezentuje procesy zmian w zakresie rozwoju przestrzennego w układzie dekad w stosunku do obu badanych miast. Synteza ta zawiera szereg interesujących wniosków z których interesujące są m.in. ustalenia dotyczące przesuwania się „środka ciężkości wartości zainwestowania” w obu badanych miastach (s.322-323). Prezentacja, analiza i

interpretacja danych nie budzą zastrzeżeń, są podobnie jak w rozdziale poprzednim bardzo uporządkowane.

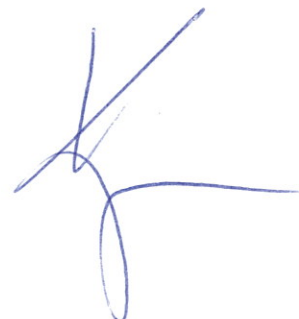
Jedenasty rozdział stanowi część wnioskowa w której autor formułuje wnioski końcowe oraz w uporządkowany sposób podsumowuje realizację celów szczegółowych pracy. Odniesienie do hipotez ma tylko pośredni charakter. Wartość podsumowania podnosi dyskusja z szeregiem koncepcji teoretycznych lub poglądów naukowych (Hoyta, Harrisa i Ulmana, Unwina, Sorii, Broła, Dziewońskiego i Makieli, Perraux, Jerczyńskiego, Słodczyka, Domańskiego i Gwozdza, czy Promotora pracy). Być może właściwszym byłoby podzielenie okresu rozwoju miast na dwa (do transformacji i po transformacji s.318) ale trzy okresy w którym ostatni wiązałby z ludnościowym kurczeniem się obu miast. Być może, nie tylko okres rozwoju ale również procesy depopulacji mogą być w przypadku Łącznej bardziej dynamiczne, tym bardziej, iż mogą na nie wpływać czynniki koniunkturalne (redukcja zużycia węgla), a nie będą tak silnie ograniczane przez słabiej rozwinięte w Łącznej sieci rodzinne i społeczne.

Do części empirycznej można odnieść uwagę ogólną dotyczącą sposobu prezentacji danych, ustaleń i prawidłowości. Wydaje się, że w wielu przypadkach (np. dane ludnościowe, dane dotyczące waloryzacji) korzystne byłoby użycie zestawień (np. wykresów, tabel) prezentujących dane liczbowe lub innych danych i wskaźników dotyczących obu miast łącznie. Praca zawiera bardzo dużą liczbę (ponad 150 w całej pracy) rycin ale bardzo mało (7 w całej pracy) tabel, które przydałyby się np. w części demograficznej oraz porównaniach wartościowych obu miast. Pracy dobrze zrobiłyby również pewne syntetyzujące schematy prezentujące prawidłowości rozwojowe i działające mechanizmy.

4. Ocena językowa i redakcyjno - formalna pracy.

Praca jest napisana na dobrym poziomie językowym, prawie brakuje w niej usterek redakcyjnych lub językowych. Nieliczne usterki to m.in. niekonsekwentne powoływanie się na autorów prac (inicjał i nazwisko, samo nazwisko, imię i nazwisko) i drobne błędy literowe. Również niezasadnicza część pracy zredagowana jest starannie. Ponadto, co należy podkreślić, prawie cała praca ma charakter następującego w logicznym ciągu, spójnego wyводу.

Z uwag o charakterze redakcyjnym ale i strukturalno-merytorycznym istotna wydaje się jedna; pracę poprawiłyby przypisy dolne lub końcowe dopowiadające/wyjaśniające niektóre zasygnalizowane w pracy kwestie. Wydaje się to wskazane, zwłaszcza w przypadku opublikowania dysertacji i chęci odbioru przez interdyscyplinarne grono czytelników.

5. Ocena ogólna i konkluzja końcowa

Zgłoszone uwagi o charakterze krytycznym bądź polemicznym wynikają w dużej mierze z szerokości podjętej problematyki, skutkującej dużą objętością pracy i utrudniającej dobre jej zbalansowanie w zakresie udziału poszczególnych elementów i treści. W analizie procesów rozwojowych i ich związków z określonym impulsem zawsze trudno będzie sprecyzować rolę tego impulsu wobec innych czynników/impulsów/zmiennych warunkujących rozwój. Trudno też tym zmiennym przyporządkować rangę/wagę, a to skutkuje trudnościami z poświęceniem im adekwatnej do znaczenia uwagi.

Autor dysertacji, w mojej ocenie poradził sobie z wybranym tematem dość dobrze. Szczególnie pozytywnie wypadają rozdziały teoretyczne, część empiryczna w tym zwłaszcza rozdział dziewiąty oraz podsumowanie. Pewien niedosyt budzą rozdziały pierwszy, siódmy i w mniejszym stopniu ósmy.

W sumie stwierdzam, że mimo zgłoszonych uwag o charakterze krytycznym bądź polemicznym, na moją końcową pozytywną ocenę tej pracy wpływają:

- aktualność i istotne znaczenie naukowe i praktyczne badań nad procesami i determinantami rozwoju miast małych i średnich,
- umiejętne wykorzystanie właściwego i obszernego materiału źródłowego,
- w dużej mierze syntetyczny charakter części teoretycznej pracy,
- poprawność metodyczna i wielowymiarowość przeprowadzonej analizy porównawczej,
- autorski wkład metodyczny w prowadzone analizy,
- dobry poziom językowy i redakcyjny dysertacji,
- istotne ustalenia badawcze,
- realizacja wyznaczonych częściowych celów pracy w stopniu przynajmniej wystarczającym.

Tym samym przedstawioną do recenzji pracę doktorską Leszka Kolanowskiego oceniam jako spełniającą wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o jej dopuszczenie do dalszych etapów postępowania zgodnie z obowiązującymi, dotyczącymi tego przewodu doktorskiego, przepisami.

Romuald Jończy